

15. Year Book of the Seventh-day Adventist denomination. The Official Directories—Washington: Review & Herald Publishing Association, 1934. — 278 p.

16. Czembor W. Dom nakładowy / Czembor // Sługa zboru. — 1934. — №6. — S.16.

17. Wasidlow M. Zawiadomienie / Wasidlow // Sługa zboru. — 1933. — №1. — S.8.

18. Wasidlow M. Usługi aniołów / Wasidlow // Sługa zboru. — 1933. — №5. — S.8.

19. Жукалюк Н. История Церкви христиан Адвентистов седьмого дня в Украине / М. Жукалюк, В. Любашенко. — Київ: Джерело життя, 2003. — 320 с. // Zhukaljuk N. Ystoriya Cerkvy hrystyvan Adventystov sed'mogo dnja v Ukraine / M. Zhukaljuk, V. Ljubashhenko. — Kyi'v: Dzherelo zhyttja, 2003. — 320 s.

20. Wasidlow M. Zawiadomienie / M. Wasidlow // Sługa zboru. — 1933. — №11. — S.16.

21. Will T. Uwagi o kursie czytania / Will // Sługa zboru. — 1931. — №3. — S.8.

22. Czembor W. Kurs czytania na rok 1932 / Czembor // Sługa zboru. — 1934. — №2. — S.16.

23. Wilcox F. Wypożyczona książka / F. Wilcox // Sługa zboru. — 1931. — №8. — S.16.

24. Worobcówna M. Z życia zboru Lwowskiego / Worobcówna M. // Sługa zboru. — 1939. — №1. — S.16.

Shevchuk V. A., postgraduate student of the Department of Ancient History of Ukraine and Archival Studies, Ivan Franko National University of Lviv (Ukraine, Lviv), gileya.org.ua@gmail.com

Kurylyak V. V., master of the Department of History, National University of «Ostroh Academy» (Ukraine, Ostroh), gileya.org.ua@gmail.com

Activities of the Adventist publishing house «Poliglot» in the territory of the Second Polish Republic in the interwar period

The work of the Adventist publishing house «Poliglot» which had been working from 1919 to 1939 on the territory of the Second Polish Republic has been analyzed on the basis of scientific and archival sources. The purpose of the research is to determine the role and influence of the editions of the Seventh-day Adventist Church and to analyze the work of the colporteur church department during the interwar period. The research uses the methods of analysis, synthesis and generalization that permits reproducing the history of the printing industry and determine the impact of its publications on Poles, Ukrainians, Russians and Germans who lived on the territory of the Second Polish Republic. It was proved that multicultural periodicals of the publishing house strengthened the national affiliation of each citizen and led to the rapid development of the church life, and, through reading initiatives, influenced the intellectual development of members of the Adventist Church and strengthened their religious consciousness.

Keywords: Publishing House «Poliglot», Seventh-day Adventist Church, Second Polish Republic, multicultural periodicals.

* * *

УДК 94(567):323.1«1903/1979»

Ямпольська Л. М.,

кандидат історичних наук, доцент кафедри
всесвітньої історії, Харківський національний
педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди
(Україна, Харків), yampolska@email.ua

КУРДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ РУХ І ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ МУСТАФИ БАРЗАНІ (1903–1979)

Аналізується специфіка курдського національного руху 1930-х – 1970-х рр. в Іраку, визначено основні аспекти діяльності Мустафи Барзані (1903–1979) – лідера курдського націоналізму, з'ясовано його роль у розвитку курдизму на Близькому Сході та процесах державотворення Іракського Курдистану. Автором використані загальнонаукові та спеціально-історичні методи дослідження.

Зроблені висновки про те, що військово-політична діяльність М. Барзані визначалася симбіозом партикулярного та інтегрального націоналізму. Незважаючи на ідею створення єдиного етнічного Курдистану, задекларовані інтегральні ідеї на практиці зводилися до вузькопартикулярних, зокрема боротьби за автономію курдофонних територій Іраку (Мосул, Ербіль, Дожук, Сулейманія, Кірчук) за відсутності єдності курдизму, наявності різних

політичних організацій, кланово-племінної ворожнечі і проявів екстремізму на прикладі діяльності «пеймерга».

Ключові слова: курдський національний рух (курдизм), Близький Схід, Іракський Курдистан, партикулярний націоналізм, інтегральний націоналізм, етнічний Курдистан, автономія, курдофонні території, екстремізм, «пеймерга».

Розвиток країн Близького Сходу в міжвоєнний період, а особливо після Другої світової війни відзначився активізацією національних рухів з яскраво вираженими етнічною та конфесійною складовими. Основними причинами конфліктогенності на «фронтирних просторах» (серед яких можна розглядати і етнічну територію Курдистану) стали етнонаціоналізм і штучна вестернізація, що супроводжувалися появою авторитарних режимів після колапсу світових імперій. Вірус етнонаціоналізму виступав у «прикордонних» суспільствах водночас як ідеологія та політичний рух етнічних меншин, переслідуючи основні завдання: право на територію, забезпечення автономії та самоврядування, визнання статусу своєї культури як рівної з загальнодержавною. Курдизм (курдський національний рух) у Туреччині, Іраку, Ірані, Сирії 1940-х – 1970-х рр. був яскравим проявом зазначених процесів. Його внутрішня суперечливість, зовнішньополітична різновекторність представлені у військово-політичній діяльності національного героя Іракського Курдистану Мулли Мустафи Барзані (1903–1979).

Наукову актуальність проблеми доповнює її практична значущість. Курдський національний рух на ґрунті світських та антиісламістських позицій (міжнародний альянс для боротьби з Ісламською Державою на нинішньому етапі активно використовує курдський фактор у військових операціях в іракському Мосулі, сирійській Ер-Ракка) продовжив боротьбу за самовизначення: від партикулярного напрямку до створення передумов загальнонаціональної консолідації.

Аналіз загального методологічного контексту націоналізму і курдського національного руху в зарубіжній (Б. Андерсон [1], М. ван Брюїнссен [2], Н. Деніз [3], М. Гюнтер [4], А. Махір [5], А. Мохаммад [6], Д. Макдоуел, М. Хрох [7]) і сучасній російській історіографії (М. С. Лазарев [8], В. Ф. Мінорський, І. А. Смирнова [9], Н. В. Степанова [10], З. А. Юсупова) дає можливість акцентувати на його інтегральному характері. Підґрунтям праць цієї групи вчених є положення про «imagined community» («уявне суспільство»), створене завдяки ролі сучасних комунікаційних засобів, що повністю може бути застосоване до процесу державотворення курдської нації та обґрунтування ідеї створення «Великого Курдистану» [11, с. 267].

Проте партикулярним тенденціям сучасне курдознавство приділяє незначну увагу, що звужує розуміння курдського націоналізму. Незважаючи на наявність біографічних праць у історіографії пострадянського простору, присвячених окремим аспектам діяльності М. Барзані (О. І. Жигаліна [12], М. С. Лазарев [13], В. М. Магомедханов [14] та ін.), в українській орієнталістиці, на жаль, відсутні дослідження з історії іракського курдизму, які б відводили належну роль лідерам клану Барзані.

Завдання нашого дослідження – проаналізувати специфіку курдського національного руху 1930-х – 1970-х рр. в Іраку, визначити основні аспекти діяльності Мустафи Барзані як представника партикулярного

курдського націоналізму¹, дати оцінку його ролі у розвитку курдизму на Близькому Сході, а також у процесах державотворення Іракського Курдистану.

Сучасний етнічний Курдистан² не має географічної, економічної, культурної, мовної та релігійної гомогенності. Курдський націоналізм і процес національного формування курдів здійснюється в кожному курдському ареалі їхнього проживання (Туреччини, Іраку, Ірану і Сирії) відповідно до специфіки цих держав, що підкреслює його локальність і партикуляризм [11, с. 273]. Цей фактор ускладнює процес консолідації курдів на державному і регіональному рівнях. У конфесійному відношенні етнічний Курдистан, незважаючи на перевагу ортодоксального суннізму, «представляє неоднорідну картину, в яку вкраплені шиїзм, езідизм, дервішські ордени (кадірійя, накшбандійя), очолювані авторитетними шейхами з сепаратистськими нахилами». Проте курдський націоналізм має «яскраво виражений етнічний характер, а ісламський субстрат не досягає на його національну своєрідність» [3, р. 68].

Курдизм після Першої, а особливо після Другої світових війн починає набувати подвійного характеру: партикулярного та інтегрального. В межах цих варіантів націоналізму видається доцільним аналіз військово-політичної діяльності лідера курдського руху в Іраку та Ірані Мулли Мустафи Барзані (курд. Mela Mistefa uê Barzanî). Вважаючи пріоритетними завдання загальнокурдського масштабу, виступаючи за незалежний і об'єднаний Курдистан, курдські лідери (М. Барзані, А. Оджалан та ін.) основну увагу приділяли партикулярним завданням – боротьбі за автономію в курдських ареалах Туреччини, Іраку, Сирії, Ірану, «сприяючи розвитку історично чотирискладового, проте етнічно єдиного Курдистану, всі частини якого прагнуть до кінцевої мети – об'єднання в єдину незалежну державу» [8, с. 70]. В Іракському Курдистані, що отримав унікальну можливість поступального політичного та соціально-економічного розвитку, зберігалися консервативні партикулярні тенденції – клановість, наявність неформальних угруповань усередині авангардних політичних партій, лобювання політичних інтересів кланів, пережитки політичного екстремізму тощо. Інтегральний курдський націоналізм отримав поштовх від глобалізаційних процесів після Другої світової війни і був спрямований на створення спільного комунікаційного (транскультурного) простору

¹ «Партикуляризм» (з лат. *particularis* – частковий) у широкому розумінні передбачає відстоювання окремими соціальними, етнічними, релігійними групами в державі своїх власних інтересів, всупереч інтересам всієї спільноти або держави в цілому; у вузькому розумінні використовується для визначення політичної тенденції окремих регіонів держави до самостійного політичного життя.

² Курдистан («країна курдів») – історична область у Південно-Західній Азії, що займає суміжні території на південному сході Туреччини, північному заході Ірану, півночі Іраку та Сирії, в яких курди складають відносно більшість населення. Загальна площа етнічного Курдистану – бл. 450 тис. кв. км: понад 200 тис. кв. км входить до складу сучасної Туреччини (Північний і Західний Курдистан – 47% курдів); понад 160 тис. кв. км – Ірану (Східний Курдистан – 32% курдів); до 75 тис. кв. км – Іраку (Південний Курдистан – 16% курдів); 15 тис. кв. км – Сирії (Південно-Західний Курдистан – 5% курдів). У наш час курди є одним із найбільших етносів світу (близько 40 млн.), позбавленим права на національно-культурну автономію та самовизначення.

з використанням міжнародних неурядових організацій, телекомунікаційних систем, ЗМІ, що забезпечили нові форми підтримки чи тиску на курдські національні проекти і відкрили шлях курдизму на міжнародному рівні [див. 1; 2; 4; 5].

Після розпаду Османської імперії в 1918 р. у курдських регіонах Туреччини, Іраку, Сирії почалися процеси, що визначили специфіку національного розвитку курдів, які не вписувалися в державотворення нової батьківщини, оскільки процес етнічного розмежування визначався зовнішніми факторами. Після Першої світової війни саме Іракський (Південний) Курдистан, центр курдського етногенезу, став вогнищем курдизму. Всупереч Севрському договору 1920 р., що декларував незалежність Курдистану, Велика Британія, котра вже отримала від Ліги Націй мандат на управління Іраком і розраховувала на те, що процес видобутку мосульської нафти буде оптимальним у васальному Іракському королівстві, заздалегідь виключала з курдської держави найбільш важливі в економічному відношенні курдофонні райони, що входили до Мосульського вілайету, – Сулейманію, Ербіль, Кірчук, Дохук, Захо, що мали увійти в підмандатний Ірак у 1920 р. [10, с. 173].

Курдизм активізувався в 40-х – 70-х рр. ХХ ст., коли визвольний протестний рух очолив національний герой Іраку Мустафа Барзані, що походив із родини шейхів племені барзан, яке належало до суфійського ордену накшбанді. Народився 14 березня 1903 р. у селищі Барзан (тодішній Мосульський вілайет Османської імперії, нині провінція Ербіль Федерального Курдистану). Його батько, шейх Мухаммед, помер невдовзі після народження сина, і Мустафа виховувався старшим братом Абдель-Салямом, який став новим шейхом барзанців [15]. У 1905 р. дворічною дитиною Мустафа опинився у в'язниці разом з матір'ю, коли А.–С. Барзані підняв повстання проти турецької влади. Після його загибелі шейхом племені став інший брат – Ахмед. Він розробив релігійну філософію, засновану на ідеях віротерпимості і гуманності, що справила вплив на Мустафу, який до кінця життя поєднував глибоку релігійність із повною відсутністю фанатизму [16]. М. Барзані отримав традиційну освіту в медресе в Барзані та Сулейманії, де був одним із кращих учнів. За знання в богослів'ї став відомий під поважним прізвиськом «Мулла Мустафа».

У 1919 р. 16-річний М. Барзані в складі загону був посланий шейхом Ахмедом для підтримки сулейманійського губернатора Махмуда Барзанджі, котрий повстав проти англійської окупації. Повстання Барзанджі зазнало поразки до прибуття підкріплення. Мустафа брав участь у військових діях проти англійців у Барзані, а також був посланий на чолі загону для порятунку вірменських родин у Кілікії, яким загрожував етноцид з боку турецької влади [15]. У 1930 р. Ірак отримав формальну незалежність від Великої Британії, проте британсько-іракський договір не передбачав надання курдам прав поряд з арабським населенням. Відповіддю на масову різанину християн-асирійців і намагання встановити жорсткий контроль над курдськими районами було барзанське повстання 1931–1932 рр. на чолі з шейхом А. Барзані, в якому Мустафа вперше відзначився як полководець, розгромивши в долині Важі іракську колону (два батальйони,

посилени трьома кавалерійськими і поліцейськими ротами, а також артилерійською батареєю) [13, с. 55]. Після придушення повстання М. Барзані емігрував до Туреччини, здався на амністію, проте, всупереч обіцянкам влади, був висланий на південь Іраку, потім у Сулейманію.

У 1943 р. Барзані таємно повернувся в свій район, де продовжив боротьбу проти багдадського режиму, що набула характеру відкритого збройного повстання та увінчалася успіхом: тодішній іракський прем'єр-міністр Нурі Саїд прийняв умови курдів, проте через два роки за допомогою англійських військ Багдад знову завдав удару барзанцям силами 25–тис. армії [17, с. 325]. Після поразки іракського повстання у жовтні 1945 р. у супроводі близько 10 тис. курдів Барзані відступив в Іранський Курдистан [10, с. 181]. Відступ до Ірану був спланований і проходив організовано. За спогадами ветерана радянських спецслужб П. А. Судоплатова, «час, місце, умови, порядок – все було розписано, визначено, і ніколи ніяких збоїв не було» [18].

Після Другої світової війни на території Ірану була проголошена курдська Мехабадська республіка¹. М. Барзані став її військовим міністром. Відображенням нових тенденцій у курдському національному русі стало створення ним у 1946 р. Демократичної партії Курдистану (ДПК). У програму партії були закладені наступні принципи: демократичні політичні та соціальні реформи, надання рівних прав усім національним меншинам країни і створення на цій основі курдської національної автономії в межах іракської єдності.

Навесні 1946 р. загострилося питання про захист Мехабадської республіки від можливих ворожих акцій з боку Тегерану. Оскільки верхівка місцевих племен не могла бути надійною опорою, основну ставку Казі Мухаммед зробив на курдів, які емігрували з Іраку. 2000 барзанців на чолі з лідером племені Мустафою Барзані склали кістяк збройних сил республіки [12, с. 54]. За домовленістю від 21 березня 1946 р., було вирішено створити ополчення («пешмерга» – курд. «ті, що дивляться в обличчя смерті») з чоловіків віком від 15 до 60 років. Барзані був призначений головнокомандувачем з присвоєнням генеральського чину. Він сформував із своїх підлеглих 3 батальйони по 500 чоловік під командуванням курдів – кадрових офіцерів іракської

армії. З цими силами та ополченням місцевих племен (8800 піхотинців і 1700 вершників) М. Барзані виступив під Секкез і 29 квітня відбив наступ іранської армії на висоти Карава, захопивши 120 військовополонених, 17 кулеметів і 2 гармати [14]. Після успішних дій барзанців при Милькарі курдсько-азербайджанське керівництво готувало наступ на Сенне, для чого з Азербайджану під Секкез були прислані 4 танки [16].

Незважаючи на напруженість курдсько-азербайджанських відносин (до складу Азербайджану увійшла частина курдофонних територій), наявність спільного ворога – офіційного Тегерана – спонукала Мехабад і Тебріз до укладення 23 квітня 1946 р. угоди про об'єднання збройних сил під загальним командуванням М. Барзані. Переговори Казі Мухаммеда з прем'єр-міністром Ірану Кавамом ес-Салтане в серпні 1946 р. про визнання курдської автономії в складі Ірану були приречені: після виведення радянських окупаційних військ Тегеран закінчував підготовку до ліквідації Курдської та Азербайджанської республік збройним шляхом. 21 листопада Кавам ес-Салтане оголосив про введення іранської армії в автономні райони під приводом «забезпечення свободи виборів у межах 15-го скликання», сконцентрувавши на північному напрямі 20 батальйонів [14]. 15 грудня 1946 р. іранські війська, не зустрівши належного опору, вступили до Тебрізу, керівництво Демократичної Республіки Азербайджан емігрувало до СРСР. Мехабадська республіка була ліквідована. 30 березня 1947 р. Казі Мухаммед, його брат Садр Казі, міністр оборони Мехабадської республіки Сейф Казі були повішені на площі Чарчара [14].

М. Барзані з 500 бійцями виступив із Барзана через територію Туреччини та Ірану і, розбивши при Маку іранські частини, вийшов до р. Аракс і 17–18 червня 1947 р. у районі Нахічевані перетнув кордон СРСР. В Азербайджані барзанці проходили військовий вишкіл, потім були переведені в Узбекистан. За спогадами начальника відділу в системі МДБ – служби диверсій та індивідуального терору – генерал-лейтенанта П. А. Судоплатова, з барзанців була сформована частина, яку готували до диверсійної діяльності в районі мосульських нафтопроводів на випадок війни з Великою Британією [18]. Невдовзі в Москві було прийняте рішення про її розформування. Наприкінці 1947 р. барзанські курди, за наказом голови Управління у справах військовополонених та інтернованих у структурі МВС І. О. Серова, були переведені на поселення спецпоселенців [18], сам Барзані висланий у м. Аральськ. У 1952 р. барзанці були переведені під Ташкент.

Доленосний злам у житті М. Барзані та його одноплемінників відбувся лише після смерті Й. В. Сталіна. В березні 1953 р. очільник барзанців негайно вилетів до Москви. З його спогадів: «Я підійшов до Спаських воріт Кремля і почав у них стукати. На запитання офіцера відповів: це стукає до Кремля не Барзані, а курдська революція» [17, с. 325]. Барзані був прийнятий Головою Ради міністрів СРСР Г. М. Маленковим, після бесіди з ним направлений на навчання до Військової академії ім. М. В. Фрунзе (де став її слухачем під прізвиськом Мамедов) [17, с. 325] і паралельно до Вищої партійної школи, а його одноплемінники були зараховані до різних навчальних закладів. «Радянський період» біографії

¹ Мехабадська республіка (курд. Komari Mehabad) – самопроголошене курдське державне утворення в Іранському Курдистані, що проіснувало з 22 січня по 16 грудня 1946 р., зі столицею в м. Мехабад (Іран). Район Мехабада, відомий у курдів під назвою «Мукринський Курдистан», був окупований РСЧА в серпні 1941 р. у відповідності з британсько-радянськими домовленостями про спільну окупацію Ірану, проте невдовзі радянські війська були відведені на північ, до лінії Ушну – Міандоаб. Британці окупували райони до лінії Сердешт – Секкез, що була визнана розмежувальною між британською та радянською зонами. Територія між Секкезом і Міандоабом виявилася «нейтральною», яка при цьому входила до радянської сфери впливу. Її фактичним правителем став Казі Мухаммед (займав посаду казі – духовного і світського судді та градоначальника м. Мехабад, з 1942 р. очолював націоналістичну організацію «Комала»). На установчому з'їзді Демократичної партії Іранського Курдистану (ДПК), створеної на базі «Комали», 25–28 жовтня 1945 р. Казі Мухаммед був обраний її головою. Після проголошення «Курдської Народної Республіки» він став її президентом, сформувавши уряд із лідерів ДПК. До складу нової республіки увійшли округи Мехабада, Ушну, Тергевера, Сердешта і Бане.

М. Барзані (1947–1958) вплинув на формування його світоглядних позицій і подальшої зовнішньополітичної орієнтації, проте постулати комуністичної ідеології він так і не сприйняв: «Я не є ні комуністом, ні диктатором... Доки я тримаю в руках гвинтівку, я хазяїн сам собі, я не служу ніякій іноземній розвідці чи державі – ні британцям, ні американцям, ні росіянам» [19, с. 306]. Суперечливість позиції М. Барзані окреслена спробою поєднання двох варіантів курдизму – партикулярного та інтегрального – характерної риси його діяльності.

Після іракської революції 14 липня 1958 р. М. Барзані повернувся до Іраку і став там, з урахуванням важливості для А. К. Касема єдності нової влади з курдами, віце-президентом Іракської Республіки. Після погіршення відносин Барзані відійшов на північ Іраку, в Курдистан, де знову спалахнула кривава війна між Багдадом і курдами. Змінювалися політичні режими¹, проте кожна нова влада проводила ще більш жорстокі репресії проти курдів, ніж попередня. Крім того, кожного разу, коли «збивався залізний обід сильної влади, на поверхню спливали з колосальною руйнівною силою міжетнічні і міжконфесійні конфлікти» [20, с. 105], зокрема і «курдська проблема».

Із середини 60-х рр. XX ст. Іракський Курдистан став ареною боротьби двох фракцій курдизму – Демократичної партії Курдистану (ДПК) на чолі з М. Барзані і Патріотичним союзом Курдистану (ПСК) на чолі з Д. Талабані. Партикулярний характер курдського націоналізму ґрунтувався на тому, що конфлікт мав виключно політичний характер і був обумовлений розбіжністю поглядів на тактику боротьби проти багдадської влади, необхідністю укладення альянсів з різними зовнішніми силами [20, с. 83]. Дві політичні машини протистояння – ДПК і ПСК – кожна зі своїми кадрами і збройними загонами «пешмерга» призвели до деконсолідації курдського національного руху і посилення впливу на нього зовнішнього чинника [21, с. 49]. Між збройними формуваннями, підпорядкованими М. Барзані та Д. Талабані, часто відбувалися масштабні і криваві сутички [6]. Відсутність єдності в курдському національному русі була пов'язана також із його ідеологічним і збройним протистоянням багдадським структурам. У 1970 р. член партії ПАСВ Садам Хусейн був призначений представником уряду А. Х. аль-Бахра для «ведення справ із курдами». Не займаючи ключових позицій у керівництві, С. Хусейн розглядав вирішення «курдського питання» як трамплін для своєї політичної кар'єри, що створювало оптимальні передумови для здобуття очікуваної автономії курдів у межах Іраку. Так, у бесіді на той час із власним кореспондентом газети «Правда» на Близькому Сході Є. М. Примаковим 23 січня 1970 р. С. Хусейн говорив

¹ 14 липня 1958 р. – військовий переворот, здійснений організацією «Вільні офіцери» на чолі з полковником Абдель Керим Касемом, ліквідація монархії і проголошення республіки, реформи уряду А. К. Касема (1958–1963); 8 лютого 1963 р. – державний переворот, організований Партією арабського соціалістичного відродження (ПАСВ), Рухом арабських націоналістів і військовим угрупованням полковника Абдель Салям Арефа, перший прихід до влади ПАСВ; 18 листопада 1963 р. – повалення А. С. Арефом першого баасистського уряду; 17 липня 1968 р. – державний переворот, другий прихід до влади ПАСВ, реформи президента Ахмеда Хасан аль-Бахра (1968–1979).

про необхідність діалогу з «братами з керівництва Барзані» і проблему кризи довіри: «За минулі роки зіткнень, ворожнечі не несе повної відповідальності ні партія Баас, ні Барзані... Необхідно за наявності добрих намірів ізолювати тих осіб чи угруповання, що стоять на екстремістських позиціях із двох сторін» [17, с. 330–331]. У відповідь на критику С. Хусейна М. Барзані висловив своє відношення до проблеми курдського сепаратизму: «Ходять легенди, нібито курди хочуть відокремити від Іраку населені ними землі. Ірак – наша батьківщина... Однак курди повинні в ній користуватися всіма правами нарівні з арабами» [17, с. 328]. Знову виникає питання про синтез партикулярних та інтегральних національних ідей Барзані.

Інтегральна складова курдизму, спроба повернути до «курдської проблеми» увагу світової спільноти через вплив міжнародних організацій і залучення зовнішнього чинника виражена в нестабільному векторі зовнішньополітичної діяльності Барзані 60-х – 70-х рр. XX ст., який набирав у період «холодної війни» прорадянського, проамериканського, проіранського чи проізраїльського акцентів. Так, на питання про характер відносин із іранським шахом (фінансування та озброєння) Барзані відповідав: «Я постукав за хлібом в один дім – мені відмовили (Багдад – Л. Я.). Що мені, померти з голоду? Я постукав у інший. Хто винен – я чи той, хто мені відмовив?» [17, с. 334].

На переговорах 1970 р. М. Барзані з багдадською делегацією вперше були узгоджені принципи автономії Іракського Курдистану. «Програма 11 березня 1970 року» – декларація А. Х. аль-Бахра – свідчила про досягнення миру на основі визнання права курдів на автономію у складі Іракської Республіки: вперше в історії нарівні з арабами курди були проголошені основною національністю Іраку; їм надавалося право участі в законодавчих органах держави відповідно до відсоткового складу всього населення; віце-президентом ставав етнічний курд; 5 міністрів-курдів увійшли до центрального уряду [6]. Досягнення угоди про автономію значно підвищило авторитет М. Барзані.

У 1975 р. знову спалахнула війна між курдами та іракським урядом. За рік до того, 11 березня 1974 р., офіційний Багдад оприлюднив Закон №33 про утворення Курдського автономного району (КАР). «Автономія по-баасистськи» передбачала встановлення повного контролю багдадського режиму за «автономією» Курдистану. Цей закон був негативно сприйнятий Барзані, оскільки на той час уже почалося насильницьке виселення курдських родин і заміна їх іракськими арабами (створення «арабського поясу» в прикордонній зоні з Туреччиною та Іраном – Л. Я.) у районі Кіркуку, що давав 2/3 нафтовидобутку країни. Рефлексією на репресивну політику аль-Бахра була позиція М. Барзані: «Я не хочу, щоб курди прийшли до моєї могили і плюнули на неї, кажучи: «Навіщо ти продав Кіркук?» [19, с. 354]. Збройне повстання курдів 1975 р., придушене Багдадом, дискредитувало ідею автономії, у середовищі курдів поширювалася зневіра у можливість здійснення національних прав мирними політичними засобами. М. Барзані припинив політичну боротьбу та емігрував до Ірану, потім США, де і помер 1 березня 1979 р. від раку. Після смерті Барзані ДПК і курдський рух в Іраку очолив його син Масуд.

Оцінюючи роль М. Барзані у розвитку курдизму та процесах державотворення Іракського Курдистану, слід зробити акцент на його кінцевому результаті. Поразка режиму С. Хусейна у війні з силами Північно-атлантичного Альянсу в Перській затоці 1991 р. сприяла встановленню контролю з боку курдів над усією територією їх проживання – Мосулом, Ербілем, Дохуком, Сулейманією, Кіркуком, легітимізації процесів курдського державотворення під гаслом: «Курдистану – повну автономію!» [22, с. 283]. Після другої поразки Іраку у війні 2003 р., ліквідації уряду С. Хусейна і введення американського окупаційного режиму відбулося визнання статусу політичної автономії Іракського Курдистану в Конституції Іраку 2005 р., її очолив Масуд Барзані.

Таким чином, військово–політична діяльність лідера курдизму 1940–х – 1970–х рр. Мустафи Барзані визначалася симбіозом партикулярного та інтегрального націоналізму, за домінанти першої складової. Незважаючи на основне завдання руху – створення єдиного етнічного Курдистану, задекларовані інтегральні ідеї на практиці зводилися до вузькопартикулярних – боротьби за автономію курдофонних територій Іраку, Ірану за відсутності єдності, наявності поліфракційності політичних організацій, кланово–племінної ворожнечі і проявів політичного екстремізму на прикладі діяльності «пешмерга». Курдський національний рух на ґрунті світських та антиісламістських позицій після Другої світової війни продовжив боротьбу за самовизначення: від партикулярного напрямку до створення передумов загальнонаціональної консолідації. В якості перспектив подальших досліджень проблеми доцільними були б наукові розвідки, присвячені ранньому періоду військово–політичної діяльності М. Барзані (20–ті – 30–ті рр. ХХ ст.), перебуванню барзанців на території СРСР після ліквідації Мехабадської республіки (1947–1958) та політична діяльність лідера Іракського Курдистану в еміграції в США (1975–1979).

Список використаних джерел

1. Anderson B. Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism [Electronic resource] / Benedict Anderson. – Mode of access: https://sisphd.wikispaces.com/file/view/Benedict_Anderson_Imagined_Communities.pdf
2. Bruinessen van M. Kurds and Identity Politics [Electronic resource] / Martin van Bruinessen. – Mode of access: http://www.hum.uu.nl/medewerkers/m.vanbruinessen/publications/Bruinessen_Kurds_and_the_City.pdf
3. Denise N. The Kurds and the State. Evolving National Identity in Iraq, Turkey and Iran / Natali Denise. – N. Y.: Syracuse University Press, 2005. – 264 p.
4. Gunter M. The Contemporary Roots of Kurdish Nationalism in Iraq [Electronic resource] / Michael Gunter // Kufa Review. – Winter 2013. – №2. – Issue 1. – Mode of access: http://www.uokufa.edu.iq/journals/index.php/Kufa_Review/article/viewFile/26/pdf_19
5. Mahir A. Aziz. The Kurds of Iraq: Ethnonationalism and National Identity in Iraqi Kurdistan [Electronic resource] / Aziz A. Mahir. – Mode of access: http://www.peace.ax/images/Silke_Jungbluth_Working_Paper_Kurdistan_FINAL.pdf
6. Mohammad V. A. Ahmed. Iraqi Kurds and Nation-Building [Electronic resource] / Ahmed V. A. Mohammad. – Mode of access: http://csis.org/files/publication/140105_Iraq_Book_AHC.pdf
7. Hroch M. From National Movement to the Fully Forward Nation [Electronic resource] / Miroslav Hroch // New Left Review I/198, March – April 1993. – P.3–20. – Mode of access: <https://newleftreview.org/I/198/miroslav-hroch-from-national-movement-to-the-fully-formed-nation>

8. Лазарев М. С. Категории курдской истории / М. С. Лазарев // Лазаревские чтения. – М., 2012. – Вып.1. – С.67–95.
9. Смирнова И. А. Курды: судьбы, культура, язык / И. А. Смирнова // Новый Курдистан. – 1999. – №1–2 (18–19). – С.23–29.
10. Степанова Н. В. Проблема курдов в Ираке / Н. В. Степанова // Этнос и конфессии на Востоке: конфликты и взаимодействие / Под ред. А. В. Торкунова; сост. В. Я. Белокреницкий, М. А. Сапронова. – М.: МГИМО МИД РФ, 2005. – С.168–220.
11. Жигалина О. И. Эволюция курдского национального движения в странах Западной Азии / О. И. Жигалина // Государство, общество, международные отношения на мусульманском Востоке (Афганистан, Иран, Пакистан, Турция, этнический Курдистан, соседние мусульманские районы). – М.: ИВ РАН, Крафт+, 2014. – С.266–280.
12. Жигалина О. И. Мулла Мустафа Барзани. Исторический портрет / О. И. Жигалина. – М.: ИВ РАН, 2013. – 240 с.
13. Лазарев М. Мустафа Барзани / М. Лазарев // Азия и Африка сегодня. – 2004. – №6. – С.54–57.
14. Магомедханов В. М. Мустафа Барзани. Мехабадская гвардия [Электронный ресурс] / В. М. Магомедханов. – Режим доступа: <http://istorja.ru/forums/topic/2401-mustafa-barzani-i-mehabadskaia-respublika/>
15. Мустафа Барзани. Историко–биографическая справка [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://warfiles.ru/show-24537-mustafa-barzani-istoriko-biograficheskaya-spravka.html>
16. Mustafa Barzani [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.saradistribution.com/mustafabarzani.htm>
17. Примаков Е. М. Конфиденциально: Ближний Восток на сцене и за кулисами (вторая половина ХХ – начало ХХІ века) / Е. М. Примаков. – М.: ИИК «Российская газета», 2006. – 384 с.
18. Судоплатов П. А. Спецоперации. Лубянка и Кремль в 1930–1950 годы [Электронный ресурс] / П. А. Судоплатов. – Режим доступа: <http://www.lib.ru/POLITOLOG/SUDOPLATOW/spesoperacii.txt>
19. Барзани М. Мустафа Барзани и курдское освободительное движение (1931–1961 гг.) / Масуд Барзани: [пер. с курдск. А. Ш. Хаурами]. – СПб.: Наука, 2005. – 373 с.
20. Мирский Г. И. Исламизм, транснациональный терроризм и ближневосточные конфликты / Г. И. Мирский. – М.: Изд. дом ГУ ВШЭ, 2008. – 163 с.
21. Устинов Е. И. Разделяют, желая властвовать. Как западные державы используют этноконфессиональный фактор на Ближнем и Среднем Востоке / Е. И. Устинов // Азия и Африка сегодня. – 2013. – №6. – С.49–52.
22. Курдский вопрос в Западной Азии в начале ХХІ века: [Сб. статей] / Ин–т востоковедения РАН; Ин–т Дальнего Востока РАН; отв. ред. О. И. Жигалина. – М.: ИВ РАН, 2006. – 341 с.

References

1. Anderson B. Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism [Electronic resource] / Benedict Anderson. – Mode of access: https://sisphd.wikispaces.com/file/view/Benedict_Anderson_Imagined_Communities.pdf
2. Bruinessen van M. Kurds and Identity Politics [Electronic resource] / Martin van Bruinessen. – Mode of access: http://www.hum.uu.nl/medewerkers/m.vanbruinessen/publications/Bruinessen_Kurds_and_the_City.pdf
3. Denise N. The Kurds and the State. Evolving National Identity in Iraq, Turkey and Iran / Natali Denise. – N. Y.: Syracuse University Press, 2005. – 264 p.
4. Gunter M. The Contemporary Roots of Kurdish Nationalism in Iraq [Electronic resource] / Michael Gunter // Kufa Review. – Winter 2013. – №2. – Issue 1. – Mode of access: http://www.uokufa.edu.iq/journals/index.php/Kufa_Review/article/viewFile/26/pdf_19
5. Mahir A. Aziz. The Kurds of Iraq: Ethnonationalism and National Identity in Iraqi Kurdistan [Electronic resource] / Aziz A. Mahir. – Mode of access: http://www.peace.ax/images/Silke_Jungbluth_Working_Paper_Kurdistan_FINAL.pdf
6. Mohammad V. A. Ahmed. Iraqi Kurds and Nation-Building [Electronic resource] / Ahmed V. A. Mohammad. – Mode of access: http://csis.org/files/publication/140105_Iraq_Book_AHC.pdf
7. Hroch M. From National Movement to the Fully Forward Nation [Electronic resource] / Miroslav Hroch // New Left Review I/198, March – April 1993. – P.3–20. – Mode of access: <https://newleftreview.org/I/198/miroslav-hroch-from-national-movement-to-the-fully-formed-nation>

8. Lazarev M. S. Kategorii kurdskey istorii / M. S. Lazarev // Lazarevskie chteniya. – M., 2012. – Vyip.1. – S.67–95.
9. Smirnova I. A. Kurdyi: sudbyi, kultura, yazyk / I. A. Smirnova // Novyy Kurdistan. – 1999. – №1–2 (18–19). – S.23–29.
10. Stepanova N. V. Problema kurdiv v Irake / N. V. Stepanova // Etnosyi i konfessii na Vostoke: konflikty i vzaimodeystvie / Pod red. A. V. Torkunova; sost. V. Ya. Belokrenitskiy, M. A. Sapronova. – M.: MGIMO MID RF, 2005. – S.168–220.
11. Zhigalina O. I. Evolyutsiya kurdskey natsionalnoy dvizheniya v stranah Zapadnoy Azii / O. I. Zhigalina // Gosudarstvo, obschestvo, mezhdunarodnyye otnosheniya na musulmanskom Vostoke (Afghanistan, Iran, Pakistan, Turtsiya, etnicheskiy Kurdistan, sosednie musulmanskie rayony). – M.: IV RAN, Kraft+, 2014. – S.266–280.
12. Zhigalina O. I. Mulla Mustafa Barzani. Istoricheskiy portret / O. I. Zhigalina. – M.: IV RAN, 2013. – 240 s.
13. Lazarev M. Mustafa Barzani / M. Lazarev // Aziya i Afrika segodnya. – 2004. – №6. – S.54–57.
14. Magomedhanov V. M. Mustafa Barzani. Mehabadskaya gvardiya [Elektronnyy resurs] / V. M. Magomedhanov. – Rezhim dostupa: <http://istorja.ru/forums/topic/2401-mustafa-barzani-i-mehabadskaya-respublika/>
15. Mustafa Barzani. Istoriko-biograficheskaya spravka [Elektronnyy resurs]. – Rezhim dostupa: <http://warfiles.ru/show-24537-mustafa-barzani-istoriko-biograficheskaya-spravka.html>
16. Mustafa Barzani [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.saradistribution.com/mustafabarzani.htm>
17. Primakov E.M. Konfidentsialno: Blizhniy Vostok na stsene i za kulisami (vtoraya polovina XX – nachalo XXI veka) / E. M. Primakov. – M.: IIK «Rossiyskaya gazeta», 2006. – 384 s.
18. Sudoplatov P. A. Spetsoperatsii. Lubyanka i Kreml v 1930–1950 godyi [Elektronnyy resurs] / P. A. Sudoplatov. – Rezhim dostupa: <http://www.lib.ru/POLITOLOG/SUDOPLATOW/spesoperacii.txt>
19. Barzani M. Mustafa Barzani i kurdskey osvoboditelnoye dvizhenie (1931–1961 gg.) / Masud Barzani: [per. s kurds. A. Sh. Haurami]. – SPb.: Nauka, 2005. – 373 s.
20. Mirskiy G. I. Islamizm, transnatsionalnyy terrorizm i blizhevostochnyye konflikty / G. I. Mirskiy. – M.: Izd. dom GU VShE, 2008. – 163 s.
21. Ustinov E. I. Razdelyayut, zhelaya vlastvovat. Kak zapadnyye derzhavy ispolzuyut etnokontsionalnyy faktor na Blizhnem i Srednem Vostoke / E. I. Ustinov // Aziya i Afrika segodnya. – 2013. – №6. – S.49–52.
22. Kurdskiy vopros v Zapadnoy Azii v nachale XXI veka: [Sb. statey] / In-t vostokovedeniya RAN; In-t Dalnego Vostoka RAN; otv. red. O. I. Zhigalina. – M.: IV RAN, 2006. – 341 s.

Yampolska L. M., Candidate of Historical Sciences,
Associate Professor of the Department of World History
of H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University
(Ukraine, Kharkiv), yampolska@email.ua

The Kurdish national movement and military-political activity of Mustafa Barzani (1903–1979)

The article is devoted to the analysis of the specifics of the Kurdish national movement in the 1930s – 1970s in Iraq, to determination of the main aspects of the activity of Mustafa Barzani (1903–1979) as the leader of Kurdish nationalism, to clarification of his role in the development of Kurdism in the Middle East and in the processes of state construction of Iraqi Kurdistan. General scientific and special historical methods of research have been used by the author.

The conclusions about the military-political activity of M. Barzani was determined by the symbiosis of particularistic and integral nationalism have been made in this article. Despite the idea of creating the united ethnic Kurdistan, the declared integral ideas in practice were reduced to narrow-restricted ideas, in particular to the struggle for the autonomy of Iraqi Kurdophone territories (Mosul, Erbil, Dohuk, Sulaymaniyah, Kirkuk) in the absence of Kurdish unity, the presence of different political organizations, clan-tribal hostility and the manifestations of extremism for example the activity of «Peshmerga».

Keywords: the Kurdish national movement (Kurdism), the Middle East, Iraqi Kurdistan, particularistic nationalism, integral nationalism, ethnic Kurdistan, autonomy, Kurdophone territories, extremism, «Peshmerga».

* * *